

ne alle krach-
het is.
an ooit te moe-

erliezen tegen-
gheid, de on-

HEPP.

het Hoofdartikel
dijk en Sociaal
nog in dit num.

DE UITGEVERS.

N.

uning las, wat
n werd, over
rond van Gods
oeggestorven
rijmen het feit,
ouders, die in
e keeren en den
gt, of dan het
s de naam van
n geven, licht
orden. En zoo
anders overblijft
zichte van hun

t, houdt velen
ne trachten er

op, dat we bij
de kerk, steeds
inwendige en

onzichtbare en
is twee aparte
n uit te staan
i van tweelei
kant, als het
are geloovigen
geloovigen be-
enbaring in de
geloovigen ook

thbare kerk be-
eren; zijn dus
omdat ze, wij
haar uitwen-
n, worden ze
n ze zich aan
dat ze met de
erk afscheiden.

rukkigen, aan
het geestelijke
n een breken

de kerk recht-
are kerk geldt
ze met de kerk
Christus' Li-
kon dus door

bij het Verbond

God de Heere
idige, voor ons
loovigen; meer
erkorenen, ook
g kwamen, ja,
ze allen komen
Verbond Gods
Gods uitverkie-
igheid als een

venals de kerk.
Heere wil het
n volwassenen
n en aan hun

hoor- en door
oor Sacrament
een waarnemen
nu zelf, recht-
ze, dan zouden
n, vatten, de in-
s elkander vol-
Verbond, beide
ren, alleen be-
es Heeren. Nu
jn Verbond be-
nen doet, doet
kennen als ze
het niet anders
in het Woord
r in het Sacta-
nooit door den
L. Dit moet ge-
vondmaal. Het
iening van den

Want onder de
s brengen, kan
terheid de wari-

geloovigen van de schijn-geloovigen onderscheiden.
En ook al kon ze dit, dan zou ze toch onder het
zaad der geloovigen nog de uitverkoren kinderen
niet kunnen onderscheiden van de overige. Want
dat niet alle kinderen van geloovige ouders ook
uitverkoren kinderen zijn, toont de Heilige Schrift
ons in voorbeelden als Kain, Ismaël, Ezaü en
zooveel andere, overtuigend.

En zoomin als nu ooit een onwedergeborene
en ongelovige, die de kerk den rug toekert,
in waarheid tot haar behoorde, evenmin was, wie
in zijn zonde leeft en sterft, in werkelijkheid ooit
een bondeling Gods en eigenaar van de beloften
des Verbonds.

God de Heere breekt daarom Zijn Verbond nooit,
ten opzichte van wien ook.

Doch bondsbreuke kan er wel zijn aan onze
zijde. Inzooover n.l. als we in ongelooft en ver-
harding des harten het Verbond Gods, dat ons
voorgesteld werd, en waarin we ook, naar Zijn
uitwendige gestalte, begrepen zijn, afwezen en
verwerpen.

In dien zin spreekt ook de H. Schrift gedurig
(denk aan plaatsen als Gen. 17:14, Deut. 31:20;
1 Kon. 19:10; Ps. 78:10 e.a.) van een breken
van het Verbond Gods.

Dat, als de in- en de uitwendige zijde van het
Verbond in de personen der bondgenooten elkander
niet volkomen dekken; dat, als niet alle kinderen
van geloovige ouders ook uitverkoren kinderen
zijn, de geloovige Vader en Moeder van een vroeg-
gestorven kindje nooit wiskunstige zekerheid kun-
nen hebben, dat hun kindje zalig werd, is vol-
komen waar.

Maar laat dit ons niet verleiden, om hun troost
voor niets te achten.

Absolute zekerheid aangaande de zaligheid van
een afgestorvene hebben we nooit; zelfs niet, als
hij ons in woord en daad en in heel zijn levens-
openbaring den meest-mogelijken grond gaf voor
het vertrouwen, dat hij in den Heere ontsloep.

Van zulk een volstrekte zekerheid aangaande
de zaligheid onzer jonggestorven kinderen sprak
onze kerken dan ook nooit. Wat ze in de
Dordtsche Leerregelen beleden, is, heel anders, dat
geloovige ouders niet mogen twijfelen of hun jong-
gestorven kinderen zijn behouden.

En we verstaan gemakkelijk waarom ze zich zoo
uitdrukten. Wij de uitzondering den regel niet op-
heft, mogen we n.l. bij onze kinderen niet aan de
waarachtigheid der bondsbetrekking twijfelen, zo o-
lang niets dien twijfel wekt. En
wij die alleen gewettigd kan worden door
openbaring van ongelooft en vijandschap bij
ons kind, en er bij kinderen, die sterven vóór de
ontwaking van hun bewustzijn, van zulk een open-
baring geen sprake kan zijn — hebben we nooit
reden, en derhalve ook nooit recht, aan hun uit-
verkiezing en begenadiging te twijfelen. We hebben
aangaande hen geen ander getuigenis dan dat van
het Woord onzes Gods, dat hen bondgenooten
noemt, en aan dat Woord des Heeren twijfelen
mogen we niet.

'k Hoop, dat ik voor Br. v. V. en wie op dit
punt dezelfde moeilijkheden hadden als hij, dui-
delijk genoeg geweest ben.

Een ding moet me nog van 't hart, eer ik af-
scheid van hen neem. 't Is dit, dat we, naar 't me
voorkomt, op het stuk van de verhouding onzer
kinderen tot het Verbond Gods, doorgaans wat
veel bezig zijn met onze jonggestorven lievelingen,
en met onzen eigenen troost over hun verscheiden,
en wat weinig met onze nog levende kinderen en
de heilige roeping, die Gods Verbond ten aanzien
van hun opvoeding ons oplegt.

'k Bedoel dit natuurlijk niet als een verwijt aan
het adres van Br. v. V. of van wien ook, maar
als waarschuwing voor een gevaar, dat ons allen
dreigt, en dat ook in de brieven, die ik over dit
onderwerp ontving, gedurig om den hoek komt
gluren.

Laat ons op onze hoede zijn. Zelfs hier, waar
we ze elkander het lichtst vergeven, maakt zelf-
zucht zoo schuldig voor God.

V.

F.

Correspondentie.

E. B. v. M. te 's-H. Wij de beslissing over de plaatsing
van ingezonden stukken bij de hoofdredactie berust,
heb ik nu schrijven aan haar doorgezonden.

J. H. Q. te A. Hoe dikwijls ik uw brief ook las — uw
bedoeling wil me niet duidelijk worden. Doch in geen
geval mag ik in de rubriek een brede discussie gaan
openen over een of ander zuiver dogmatisch vraagstuk.
Woonde ik in uw stad, dan zou ik zeggen: komt u eens
met me praten. Nô zou ik u, als u in de gereformeerde
doopsbeschouwing op moeilijkheden stuit, den raad wil-
len geven, er met uw wijkpredikant eens over te gaan
spreken. Dat zal u allicht beter dienen dan een lange
correspondentie.

F.

WIJSBEGEERTE.

Wijsbegeerte in steen.

X.

Wanneer we thans aanvangen met onze kritische
beschouwing over hetgeen we tot dusver als de
theorie van onderscheiden scholen hoorden ver-

kondigen, beginnen we met te wijzen op een eigen-
aardig feit.

Het is dit, dat er in ieder opzicht een vrij sterk
subjectivisme in de beschouwing valt te consti-
teeren, maar dat men als om strijd zoekt naar
het objectieve.

Niet alleen in de bouwkunst is dat zoo.

Het is opvallend, dat, terwijl h.v. in Gerefor-
meerden kring er bij sommigen gevonden wordt
een vragen naar datgene, wat men van meer sub-
jectief getinte richtingen zou mogen verwachten,
er in de kringen van hen, die van huis uit meer
subjectief zijn, een vragen komt naar het objectieve.

Dat valt te constateeren in gesprek en in debat,
en — gelukkig — het valt ook te bemerken in aller-
lei uitgaaf, die in den laatsten tijd van de pers
kwam. Er is iets in de lucht, dat men niet ver-
klaren kan. Zoo iets als dat wonderlijke, dat een
zieke soms opeens doet vragen naar wat meer
vaste kost. Er is geen verandering te bespeuren;
alleen de vraag naar het andere doet vermoeden,
dat er iets anders is.

Helaas komen heel veel gereformeerde menschen
ietwat achteraan, hier. Er zijn er onder hen vele,
die, naar het schijnt, meenen, dat, om op de hoogte
van den tijd te zijn, men zooveel mogelijk tegen
het objectieve te keer moet gaan. Dit is te betreu-
ren. Ook dáár, waar het gevonden wordt bij hen,
die kunstzinnig zijn aangelegd, en nu al heel
spoedig wegloopen met hen, die aan dien zucht
naar het subjectieve voedsel geven.

Intusschen verloochent de eigenaardige aanleg
van den menschelijken geest zich ook hier niet. En
van de behoefte van dien geest geeft allerlei, dat
door ons, als meening van anderen, te berde werd
gebracht een goed verstaanbare uiting.

Immers, gelijk werd aangetoond, gaf Plasschaert
op allerlei wijze te kennen, dat tenslotte het hoog-
ste wezen van de kunst bepaald wordt door den
eigen geest des menschen. Maar hij gevoelt, dat
hij eenige objectieve gegevens naar voren moet
brengen. En zoo komt hij met zijn gulden snede,
die in meer dan één kring in discredit was en
is, naar voren.

Zeker, ik wil onmiddellijk aannemen, dat er bij
hem en zijn volgelingen werkelijk een erkenning is
van de beteekenis, die deze maatverdeling der
lichamen in de schepping heeft, en dat de schoone
verhoudingen, die op deze wijze in de schepping
zijn te vinden, ons iets hebben te zeggen.

Maar dan vraag ik me af, of het niet volkomen
logisch geweest ware, ook hier een volledige plaats
in te ruimen voor dat subjectief beleven en zien
van de dingen, dat hij op andere plaatsen, ook
wanneer het gaat om meetbare en tastbare dingen,
voor den kunstenaar opeischt.

Waarom is de gulden snede wel objectief, en
onder alle omstandigheden geldig, maar moet er
intusschen een plaats overblijven voor de vrije,
krachtens intuïtie gevonden verdeling van bepaal-
de vlakken, b.v. van den gevel van onderscheiden
teekeningen, die de schrijver zelf in zijn boek geeft?

Het is alsof er tegelijk aanwezig is aan d'eenen
kant het erkennen van een vaste wet, omdat men
nu toch eenmaal eenig houvast hebben moet —
terwijl men aan d'anderen kant geheel vrij is, en
schoonheid enkel een kwestie is van schoone ver-
houdingen, die werkelijk lang niet altijd aan de
reeks 2, 3, 5, 8, 13 enz. beantwoorden.

Trouwens meer dan één van onze lezers merkte
reeds op, dat men, wanneer men in deze richting
gaan wil, toch werkelijk wel eens iets te veel wil
bewijzen. Wanneer b.v. de schrijver van het groote
boek over bouwkunde, wiens werk we eerst be-
spraken, de parallelen ook doortrekt tot de wereld
van de muziek, dan kan dat feitelijk toch alleen
doordien hij een volgorde veronderstelt, die men
in de muziek schier nimmer neemt, doordien hij
de dingen noemt op een wijze, die muzikaal klinkt,
maar in werkelijkheid toch niet aan eenige be-
kende realiteit in de wereld der klanken beant-
woordt.

Ook hier geldt het meer dan eens: wie te veel
bewijst bewijst niets.

Eigenaardig is het dan ook, dat men over die
z.g. gulden snede zeer verschillend denkt, wan-
neer het er om gaat hare waarde voor de bouw-
kunst te bepalen.

Voor ons ligt deze kwestie als technische kwestie
tenslotte buiten het bestek van deze artikelen.
Het gaat ons om den wijsgeerigen achtergrond van
de dingen. En dan zien we in dat werken met
gegevens als de gulden snede zeer sterk een
pogen, om toch tot elken prijs eenige objectieve
gegevens te hebben, waardoor de vraag, wat schoon
is, wordt beantwoord.

Eenzelfde poging om iets objectiefs te kunnen
aanwijzen, vonden we bij Berlage.

Hoe sterk hij ook werkt met gevoelsargumenten,
hoezeer hij ook telkens weer spreekt over onbe-
wezen dingen, en hoe sterk hij ook de realiteit van
deze dingen poneert, toch is het zoo, dat ge telkens
bij hem merkt het pogen, om op objectieve gronden
tot zijn conclusies te komen.

Tot dat doel wordt Hegel's filosofie uitgebuit.
Daarom wordt Marx met Jezus vergeleken. Daarom
worden talloze lessen uit den loop der historie
getrokken. Daarom zijn in Berlage's werken de ci-

taten zoo buitengewoon talrijk. Daarom moet met
een beroep op iemand, die het klaarblijkelijk weten
kon, verklaard worden, dat het christendom heeft
afgedaan. Misschien wordt ook daarom alle weten-
schappelijk materiaal, dat feitelijk tegen Berlage's
stellingen ingaat, wijselijk verdonkeremaand. Waar-
om b.v. beweringen van Dr. Kuyper omtrent den
geest van het Calvinisme — Kuyper wist daarvan
toch ook wel ongeveer zooveel als Berlage — een-
voudig niet worden besproken, terwijl de schrijver
blijk geeft wel de bladzijden, waarop deze kwestie
wordt behandeld, te hebben gelezen, zal ieder,
die Berlage's werk bestudeert, een raadsel blijven.

Men staat op heel vasten grond naar het schijnt.
Men heeft zeer vele objectieve gegevens. Maar...
wanneer men deze gegevens nader beziet, dan heeft
het al heel spoedig den schijn, alsof de gegevens
niet aan het eigen standpunt voorafgaan, maar alsof
men, om eigen standpunt, dat er nu eenmaal was,
te verdedigen, datgene heeft gezocht, wat men kon
gebruiken.

Eerst was het eigen subjectieve standpunt. Daar-
na kwam het zoogenaamde bewijs. Maar waarom
dan al die pogingen om met zooveel wetenschap-
pelijk materiaal gewapend, dat standpunt te ver-
dedigen, wanneer men wel gedwongen is om zijn
eigen subjectivisme te laten kijken?

Wel, welke verklaring is voor dit feit anders
mogelijk dan deze, dat er ook bij menschen als
Berlage een behoefte is aan objectieve gegevens?

Maar nu staat het één van tweeën: Of men
gaat voor het objectief gegeven uit den weg;
of men werpt alles, wat bij de objectieve gegevens
niet in het kader van de eigen beschouwing past,
kalm over boord, en men toont zich dus volslagen
subjectivist, die zich om de objectieve gegevens
alleen dan bekommert, wanneer zij koren op zijn
molen leveren.

Ik kan daarvoor bewijzen aanvoeren.

Meermalen werd het in dezen kring uitgespro-
ken, dat er een eigenaardige ontwikkelingsgang valt
te constateeren in de bouwkunst van elk tijdperk.
Het begint bij het onvolkomene, gaat voort naar
het volmaakte, maar beleeft ten slotte een periode
van vergeestelijking, waar de vormen wegvallen,
en de geest geheel spreken moet. Indien dat steeds
zoo is — en voor de ontwikkeling van het betoog
hebben de schrijvers uit deze school zulks noodig
te poneeren — dan moet daaruit volgen, dat wan-
neer eenmaal de tijd van de hooge proletarische
kunst is gekomen, ook deze kunst daarna zal komen
in de fase van de vergeestelijking. Maar deze ver-
geestelijking is tot dusverre steeds gebleken het
begin van het verval. Dat hooge geestelijke in de
kunst was steeds een symptoom daarvan, dat men
de kunst uit het practische leven uithief, en haar
isoleerde van het gewone leven. Gevolg, stel een
oogenblik, dat inderdaad de tijd komen zou, in
welken er sprake zou kunnen zijn van de ver-
wezenlijking van het kunstidealisme in de samenleving
van de nieuwe maatschappij, die Berlage zich
droomt, dan zou toch ook die kunstvorm de ont-
binding reeds weer in zich dragen. Maar over deze
gedachte, die toch wel moet zijn opgekomen bij
de coryphaeën van de nieuwe richting, zwijgt men.
Is dat dan geen objectief gegeven? Zeker wel,
maar het schijnt bijster slecht te passen bij de toe-
komstdroomen van deze kunst-idealisten.

Als eerste kritische opmerking stellen we alzoo
vast: er is bij de nieuwe richting een zoeken naar
het objectieve. Maar de consequenties van de ob-
jectieve gegevens aanvaardt men niet.

En daarom heeft het standpunt van de bespro-
ken richtingen steeds iets zeer tweeslachtigs.

Maar daarom is het ook zoo buitengewoon ge-
vaarlijk, wijl steeds bijna onmerkbaar de overgang
wordt gemaakt in de redeneering van datgene, wat
inderdaad objectief vaststaat, naar datgene, wat
niet anders is dan een poging om in eenzelfde ver-
band eigen subjectieve opinies aan den man te
brengen als hetgeen volkomen zekerheid heeft.

En dit doen heeft meermalen, ook onder jonge
menschen van christelijken huize, slachtoffers ge-
maakt.

J. WATERINK.

MUZIKALE KRONIEK.

XII.

Mahler's Achtste te Amsterdam.

Wie van Mahler's Achtste zooals die te Am-
sterdam onder Mengelberg gegeven wordt, terug-
keert, is niet anstands in staat, zijn indrukken te
verwerken en in een regelmatig artikel weer te
geven. Hij is geslagen. Als nietig enkeling heeft hij
het wederom gehoord, hoe, naar Mahler's eigen
woord, „das Universum zu tönen und klingen be-
gint. Es sind nicht mehr menschliche Stimmen,
sondern Planeten und Sonnen, welche kreisen".
Wie het verwaand mocht vinden, dat de componist
zelf zoo iets zeide, zou onder de meeste omstan-
digheden gelijk hebben, doch in dit geval niet.
Mahler mocht zooiets zeggen, omdat hij zelf bij
het componeeren als buiten zinnen geweest moet
zijn. Hij was geheel vervuld van den geweldigen
drang van den scheppenden geest, dien het Eerste
Deel aanroept:

Veni creator spiritus!)

en aan hem was de opvolgende bede verhoord:

Mentes tuorum visita.
Imple superna gratia
quae tu creasti pectora?).

Zoo, buiten zichzelf gebracht, kon hij later over zijn werk getuigen gelijk hij deed, zonder dat iemand, die het kent, ook slechts een oogenblik eraan zou denken, hem van hoogmoed te beschuldigen. Maar wie dan over een uitvoering ervan, die geheel aan alle eischen van den meester beantwoordt, gaat schrijven, ondervindt wat Mahler ook zeide: „Est ista grösste, was ich bis jetzt gemacht habe, und so eigenartig in Inhalt und Form, dass sich gar nichts darüber schreiben lässt.“

Wie desondanks het beproeft omdat dankbaarheid toch zoekt naar een uitweg in het woord, begint met de uitvoering. En begint dus met Amsterdam.

Met Amsterdam. Want — hoe merkwaardig het ook schijnt — er is geen stad ter wereld, die onze hoofdstad in muzikaal opzicht overtreft. Aan haar is het woord van onze Koningin-Moeder bevestigd, dat Nederland groot zij in alles, waarin ook een klein volk groot kan zijn. Misschien is het mogelijk, dat München, Weenen en enkele andere steden het op zijde streven, maar waar ter wereld vindt men een plaats, waar beter zulk een werk vertolkt kan worden?

Zie nu zoo'n podium eens aan. Het is uitgebouwd voor deze gelegenheid, omdat zelfs de groote ruimte van het Concertgebouw-podium niet groot genoeg is, om de ongeveer duizend menschen te bevatten, die de uitvoering van dit geweldige werk vordert.

Op dat podium allereerst het onovertreffbaar Concertgebouw-orkest. Ieder lid een meester op zijn instrument. Allen volkomen overgegeven aan den leider Mengelberg. Hoor, hoe even uit het orkest de solo-viool van Zimmermann zich verheft! Hier is het juiste midden getroffen: hij blijft onderdeel van het geheel en onderscheidt zich toch boven allen.

Zie daaromheen het massale koor. Moeilijkheden kent het niet. Alles is even zeker en goed, en het schijnt zoo gemakkelijk te gaan alsof het een oratorium van Mendelssohn geldt. Terwijl toch de bezwaren der uitvoering zoo ongeveer de grootste zijn, welke men zich op muzikaal gebied kan denken... Maar geen oogenblik wankelt de trefzekerheid. En terwijl soms de gedeelde koren zoo dooreenwarren, dat ge nauwelijks partijen meer onderscheidt, en b.v. in het slot-Gloria van het eerste deel het zoo wordt, alsof ge geen menschelijke stemmen meer hoort, zoodat ge alle ontleding laat glippen en de partituur onwillekeurig sluit, om geheel zonder aan iets meer te denken dit over uw ziel te laten gaan — onder dit alles, zeg ik, is er geen moment van onzekerheid of

minder welslagen. Ge hebt het volkomen veilig gevoel, dat vóór alles noodig is om te genieten: dit koor kunt ge volmaakt vertrouwen, het zal Mahler juist zoo tot u doen spreken als hij het bedoeld heeft.

Zie dan, vóór het orgel, het jongenskoor, onder leiding van Den Hertog. Wat zingen ze weer subliem, b.v. het koor der seligen Knaben: „Er überwächst uns schon an mächtigen Gliedern“.

Vol aandacht zijn ze bij het groote werk, dat hun bevatting stellig te boven gaat, maar hen toch zoo imponeert, dat ook zij met allen ernst zich laten inschakelen in het groot geheel.

Zie dan, vóór de knippen, de breede rij solisten. Nationale trots vervult uw hart als ge eraan denkt, dat dit nu bijna allen Nederlandsche krachten zijn. Het is waar, de allereerste, de allerbeste is het niet. Maar dat is dan ook Gertrud Förstel, die door Mahler zelf voor deze aller, aller-moeilijkste partij is aangewezen, ja voor wie hij ze heeft geschreven. Misschien is dat laatste niet geheel juist, want alle persoonlijke overwegingen om eene of andere ster te laten schitteren, waren hem vreemd. Ik bedoel eigenlijk dit: de wetenschap, dat er een Gertrud Förstel was, die zou kunnen zingen dat bijna onzinnbare, wat hij in zijn geest hoorde, heeft hem doen schrijven vrijuit, zooals zijn inspiratie hem dicteerde. Daar staat ze; geen noot muziek voor zich, alles uit het hoofd. Hoog boven de vele, vele stemmen en het sterke orkest hoort ge haar duidelijk uitkomen. Zij geeft u het aangename gevoel, dat ge geen oogenblik ongerust behoeft te zijn of dit bijkuns onmogelijke wel zal kunnen worden gepresteerd. — Ook Hona Durigo is een buitenlandsche, doch die half tot de Nederlanders kan worden gerekend. Maar dan verder zijn het allen uw landgenooten, die de ontzaglijke taak volbrengen met een bekwaamheid en een liefde, die u weldadig aandoen.

Let echter vooral op hem, aan wiens wenk, aan wiens blik, aan wiens wenkbrouwen of lichte hand- of vinger-beweging deze duizend, van den hoogste af tot den laagste toe, zonder eenige aarzeling voldoen. Het is de kleine Willem Mengelberg. De gedrongen figuur, onaanzienlijk, dien ge, als hij niet in dat gestoelte stond, nauwelijks zoudt opmerken. Hij doet me altijd weer aan Kuiper denken, zooals die ook de massa's regeerde en met een enkel gebaar, lichamelijk of geestelijk, hen wist te brengen tot wat hij bedoelde. Dit is de ééne, die van de veelheid een geheel maakt en allen van zijn geest, of liever: van den geest van Mahler, doordringt. Neen, ik wil niet blijven als straks na de laatste accoorden de geweldige uitbarstingen der menigte, die de zaal tot de uiterste hoeken vult, losbreken; als men de bloemen en kransen aandraagt en buiten zichzelf is van enthousiasme. Hoewel ik het niet geheel kan afkeuren, is me daarin toch te veel Erdenrest, zu tragen peimlich, om met Mahler te spreken. Maar het zou ondankbaar zijn, wanneer ik niet erkende, dat Mengelberg Mahler tot ons gebracht heeft en erin geslaagd is om zelfs een werk als de Achtste in zulk een uitvoering te doen hooren.

op het vloeken was gesteld (geen geringe som toen voor een eenvoudig man!) zelden betaald behoeft te worden: inderdaad kon men van Cromwell's regiment getuigen, dat er noch gedronken, noch gevloekt, doch veel gebeden werd. De knielende houding van het leger van den grooten Gustaaf Adolf vóór den slag bij Lützen⁴⁾ was over 't algemeen, geestelijk gesproken, ook de houding van Cromwell's regiment. Zij vielen aan onder psalmgezang. „Het zwaard des Heeren en van Gideon!“

Zijn troep had de liefde van zijn hart. Zonder aarzelen spandeerde hij er zijn persoonlijk vermogen aan. Voor de officiersplaatsen zocht hij niet uitsluitend mannen van rang, zooals tot dusver de gewoonte was. Hoe aristocratisch en conservatief in den grond der zaak ook zijn sympathieën waren, hij vroeg in de eerste plaats, wie geschikt was voor den post. Hij moest bekwame mannen hebben, vol geestdrift voor de zaak der religie. Hij had, om zijn eigen woorden te gebruiken, liever een eenvoudige, in een grove jas gekleede kapitein⁵⁾, die wist, waarvoor hij vocht en zijn hart er aan had gegeven, dan „wat men een mijnheer noemt, en niets anders“.

Zoo leidde de practijk hem tot een gezonde democratie; en nog tot iets beters ook: hij vroeg niet tot welke gezindte zijn soldaten behoorden. Hijzelf was eerst tevreden met het Presbyteriaansche en de Presbyterianen meer dan tevreden met hem. Maar als het Cromwell om het even is, of hij Presbyterianen, Independenten of Baptisten in het leger heeft, indien het maar goede soldaten zijn, enthousiast voor de goede zaak; — als hij dus practisch het beginsel van vrijheid van godsdienst gaat toepassen —; dan maken de Presbyterianen groot misbaar over deze „artsketterij der verdraagzaamheid“.

Voorloopig krijgen de Presbyterianen de leiding. Uniformiteit in de Kerk, dat wil in dit geval zeggen invoering van de Presbyteriaansche Staatskerk in Engeland, was de voorwaarde, die de Schotten stelden voor het zenden van hulp. En daar men in 1643 meende het niet zonder het Schotsche

Eindelijk moet ik ook het publiek noemen. Waar vindt men zulk een muzikaal ontwikkeld gehoor, dat (in 't algemeen natuurlijk) niet komt om te zien en gezien te worden, doch om zulk een geniale zielenuiting in zich op te nemen en zich daaraan over te geven?

Slechts zelden wordt deze symphonie uitgevoerd. De groote onkosten en andere bezwaren maken dit tot iets, wat uitzondering moet blijven. Het was nu voor de zesde maal, dat ik haar mocht hooren. Men heeft behoefte daaraan, omdat het bij enkele audities wel mogelijk is een indruk van het geheel te krijgen, doch niet erin door te dringen, zooals dat eigenlijk noodzakelijk is. Maar dan geldt ook: aut Caesar aut nihil — Caesar zijn of niets; in Amsterdam onder Mengelberg, of geen Achtste. Neen, ik geloof toch niet, dat de wensch, dien ik schuchter aan het slot mijner 9e Kroniek uitte, om nu de Achtste eens te Utrecht onder Cornelis te hooren, vervulbaar is. Voor dit wereldwerk is alleen Amsterdam de geestelijke wereldstad, die het kan ten gehoor brengen. Zoonis Mahler zelf het goed heeft gevoeld en met de grootste dankbaarheid heeft erkend, wat Nederlands hoofdstad voor zijn muziek is geweest. En ook na zijn heengaan is het dit gebleven.

Als ik langs de zoo zeldzaam schoone grachten ga en den Westertoren erop aanzie, hoe Amsterdam stedemaagd de kroon draagt van Europa, en ik denk b.v. aan Rembrandt en Mahler, dan zeg ik het met overtuiging den rasechten Amsterdammer na: Er is maar één Amsterdam; al is het dan wel om wat dieper beweegredenen.

Ik zie ervan af, nog verder over dit concert te schrijven. Waarom zou ik het doen? Om het werk zelf te doen kennen is eerder een boek dan een artikel noodig. En van de uitvoering kan men slechts met den grootsten lof schrijven; die was zoo ongeveer volmaakt.

Slechts nog één woord over een bijkomstig iets. Dit concert werd door de radio voor heel Nederland en ook voor andere landen hoorbaar. Een merkwaardige gedachte: zelf in de zaal te zitten en te denken: nu zijn er nog wel tien, twintig, misschien dertig-maal meer hoorders dan die ge ziet. Zeker, het is ook bij uitnemende ontvangtoestellen nooit wat de uitvoering zelf is. Mijn huisgenooten, die bijna allen het concert op deze manier konden volgen, hadden veel genoten, maar het fijne was hun toch ontgaan. Doch al blijft het hulpmiddel eenigszins gebrekkig, het is toch een schoone gedachte, dat zoo velen nu kunnen medegenieten en dat men ergens op de Drentsche heide nu ook kan hooren wat ten slotte slechts voor een betrekkelijk klein deel bevoorrecht wordt gegeven.

Zulk een grootsche gedachte ligt, zou ik zeggen, geheel in de lijn van Mahler's Achtste. Moge het „accende lumen sensibus“, het „ontsteek een licht voor onze zintuigen“, ook aan hen vervuld zijn. Ze hebben dan het schoonste licht ontvangen, dat de algemeene openbaring Gods kan geven. Want hoewel de Zoon hier wel genoemd

leger te kunnen stellen tegen de Cavaliers⁶⁾, nam het Parlement die conditie aan.

Dan wordt in 1644 Karel verslagen op Marston Moor⁷⁾. De eer der overwinning kwam vooral toe aan Sir Thomas Fairfax en Cromwell. „God maakte ze als stoppels voor ons zwaard“, schreef de laatste van het slagveld.

Doch reeds in hetzelfde jaar komt het tot een crisis tusschen de overwinnaars. In den (tweeden) slag bij Newbury wil Cromwell Karel verpletteren, maar Lord Manchester wil het hem niet toelaten. Deze zoowel als de andere Presbyteriaansche heeren (Lord Essex, Sir William Waller) waren, zooals Cromwell het kernachtig uitdrukte, „bang om te overwinnen“. Ze wilden den Koning terugdringen tot de positie van een constitutioneel vorst, die de Presbyteriaansche Staatskerk zou moeten erkennen. Dat was alles. „Als de Koning verslagen wordt“, zoo redeneerde Manchester, „zal hij nog Koning zijn; als hij ons verslaat, zal hij ons allen ophangen als verraders“.

Zoo ging het niet langer. Cromwell en anderen wisten in 1645 in het Parlement door te zetten de zoogenaamde „Zelfverloochenende Ordonnantie“, waarbij ieder militair commando onvereinighaar werd verklaard met een zetel in het Parlement. De genoemde heeren moesten thans het bevel neerleggen en Sir Thomas Fairfax (die geen Parlements-lid was) werd generalissimus. Maar achter dezen stond Cromwell, de machtige organisator, die de ziel van het gereorganiseerde leger werd. Eigenlijk had hij ook moeten aftreden, maar Fairfax kon hem niet missen en daarom werd er op diens verzoek voor Cromwell een uitzondering gemaakt.

De oorlogspartij had het gewonnen. Een sterke band tusschen Parlement en leger was doorgesneden. En naarmate Independenten van allerlei slag in het leger (vooral onder de ruitrij) steeds sterker werden, werd de kloof tusschen het in meerderheid Presbyteriaansche Parlement en de Schotten aan de eene zijde, en Cromwell en zijn leger aan de andere zijde, steeds grooter. Cromwell begint, ongeveer in denzelfden tijd als Milton, aan de zijde der Independenten tegen de Presbyterianen

wordt en valt niet klanken z haring w haar scho van den Boissevain terecht, se liet“ uit schoon n zal worde dingen! E gaat als g daarom. phonie u is mij ni heft te voor g moedige doe het g gaven.

Een af de histori kunde bespreking mannen e beeld uit karakter ling. We figuren, v gesteld de berekend te Lintum. Dit gezin cultuur-his lijk materi kennis als

Nu vers tot dit soc figuren, d nis hebbe belangwek deld te w W. van

„Spreke verschill de „Nieu interviews dezen tijd opschrift in de pers grafische tellen van de Schrijf digd. Uitg lezer wete

4) Uitgave

den strijd.

Maar e afgerekene in hetzelf geslagen w konden m zijn groot zijn ruite: gegeven. betekenis 1646, „J aanvoerde naars, „e met elka

Hij had 1646 onde en deze h dachten d zouden de Presbyteri en aan l einde ma een „Ord lasteringe deze vers stuk van Christus, opstanding oordeelsda ketterij af worden“. voor is, de kindere nature ee wenden; den dag heidt, da Christelike len bij v pen, „nas

Toverge dragzaam het leger is gedate

POPULAIR-WETENSCHAPPELIJKE SCHETSEN.

Een zeventiende-eeuwsche Gideon.

VI.

Inhoud van de vorige artikelen:

1. De verkeerde beoordeeling van Cromwell tot in de eerste helft der negentiende eeuw en de oorzaken daarvan.

2. Cromwell de zeventiende-eeuwsche Gideon. Ter verklaring van Cromwell's strijd een korte schets van de kerkelijke toestanden in Engeland vanaf 1534. Wat men te verstaan heeft onder de Puriteinen.

3. Ontoelerscheiding der Puriteinen vooral in Presbyterianen en Independenten. Verschillende opvattingen van dezen.

4. De Koning en de Puriteinen: karakter en streven van Jacobus I en Karel I, en hun houding ten opzichte van de Puriteinen. Het uitbarsten van den burgeroorlog in Schotland en Engeland.

5. Oliver Cromwell vóór den burgeroorlog. Gideon toebereid voor zijn taak.

In het Korte, zoowel als in het Lange Parlement zat Oliver voor Cambridge. In een zitting van het laatste zag Sir Philip Warwick, een hoveling, hem voor het eerst. Hij geeft ons de volgende beschrijving¹⁾: „Op een morgen kwam ik, goed gekleed, in het Lagerhuis, en zag, dat een heer bezig was te spreken, dien ik niet kende, heel gewoontjes gekleed, want het was een eenvoudig lakensch pak, dat scheen gemaakt te zijn door een slechte plattelandskleermaker. Zijn linnen was eenvoudig, en niet erg schoon; en ik herinner me een paar spatjes bloed²⁾ op zijn smalle overhangende witte kraag. Zijn hoed was zonder band. Hij was van een rijzige statuur; zijn zwaard stak dicht tegen zijn zijde; zijn gelaat was gezwollen en roodachtig³⁾.“

Natuurlijk, de fatterige Sir Philip vindt Cromwell een boer! Maar deze boer bleek al direct een uitnemend organisator: toen de oorlog tegen den Koning uitgebroken was, vormde hij een model-regiment van 1000 dragonders uit de Oostelijke graafschappen (provincies). Allen „godzalige menschen“; zoodat de boete van twaalf stuivers, die

Het is me in het afgelopen jaar opgevallen, dat in breeden kring van ons Christelijk volk belangstelling en liefde voor den arbeid der Zending gevonden wordt. Niet alleen worden met blijdschap de bijdragen geschonken, die deze veelszins zoo kostbare taak van de Chr. gemeente vraagt, maar ook is er een algemeen streven, om zich met de toestanden in het werk der Zending op de hoogte te stellen.

Hierbij is het echter opmerkelijk, hoe weinig de voorstellingen, die men van de Zendingstaak heeft, overeenstemmen met de werkelijkheid. Men leeft nog gaarne bij de overgeleverde voorstelling van de Zending onder de „zwartjes“; van een zendingeling, die ergens op een afgelegen oord onder half- of heelemaal naakte, onbeschaafde menschen het Evangelie predikt. Het schijnt erg moeilijk te zijn, zich in te denken, dat de Zending in Indië, op Java in 't bijzonder, midden in het volle, rijke, bewegelijke, opstrevende leven staat, dat de Zending te doen heeft met een volk, dat jaagt naar een gelijke ontwikkeling als het Hollandsche volk, en dat in zich ook voldoende intellectuele kracht bezit om eenmaal die hoogte te bereiken.

Onder zulk een opwaarts strevend volk op Java vond de Zending een belangrijke taak in het geven van onderwijs. Het Christelijk schoolwezen ontwikkelde zich gedeeltelijk tot een zelfstandigen tak van arbeid, in nauw verband met de Zending.

Tot recht verstand van dit deel van het Zendingswerk zal ik na het overzicht over den tegenwoordigen toestand in enkele artikelen handelen over het karakter van het Indische onderwijs in het algemeen, de beteekenis van het Chr. onderwijs en over de jeugdbeweging.

Wanneer we het terrein van het Christelijk onderwijs op Java overzien, kan het niet anders, of we worden gestemd tot ootmoed en dank, doch tevens prikkelt dit overzicht tot nieuwen arbeid.

De stemming van ootmoedigen dank komt over ons, als we den ontwikkelingsgang van het Chr. onderwijs in de laatste tien jaren nagaan. In 1914 bedroeg het aantal Chr. Europeesche Scholen 7 en is in 1924 geklommen tot 20; in 1914 slechts 1 Chr. Holl. Chineesche School, in 1924 13. Den grootsten groei zien we in het Chr. Hollandsch-Indisch Onderwijs, waar het aantal scholen van 11 in 1914 klom tot 33 in 1924. Op onze Chr. Hollandsche Scholen ontvangen nu meer dan 10.000 Javanen en Chinezen Chr. onderwijs.

Met kleine krachten, zoowel wat de financiën als wat het personeel betreft, is die arbeid begonnen en steeds moest met onvoldoende krachten worden voortgewerkt. De stoutste voorspelling in 1914, welke gerekend zou hebben enkel met deze menselijke factoren, zou gebleven zijn beneden de werkelijkheid, die we nu aanschouwen. We kunnen en mogen in deze schoolontwikkeling niet voorbijzien de belangrijkste factor, n.l. den zegen

maar zeer fatsoenlijke woord „Rompparlement“ vertaald hebben).

De Rump legde de merkwaardige verklaring af, „dat in het volk, onder God, de oorsprong is van alle wettige macht“. Wanneer men naast deze woorden legt de passage uit de beroemde „Verklaring der rechten van den mensch en den burger“ der Fransche Revolutie van 1789: „Het beginsel der soevereiniteit ligt naar zijn wezen in het volk“¹⁾, — dan ziet men terstond de groote overeenkomst... en het groote verschil.

Ook benoemde de Rump een buitengewone rechtbank, die Karel I ter dood veroordeelde „als tiran, verrader, moordenaar en vijand van zijn land“. Als een koning voor die misdaden den dood verdient, dan was het vonnis in dien zin ongetwijfeld rechtvaardig.

Twee gemaskerde scherprechters voltrokken het vonnis.

Karel gedroeg zich in zijn laatste uur waarlijk koninklijk.

Zoo eindigde deze „Groote Rebelle“ op 30 Januari 1649.

VELDKAMP.

¹⁾ Men gelieve te bedenken, dat ze uit een zeer partijlijken boek komt: van een hoveling van Karel I, voor wie mooie kleren het hoogste schijnt te zijn.

²⁾ Deze bloedspaties hebben voor Cromwell's tegenstanders altijd een zwaarsymbolische beteekenis gehad. Was hij geen man des bloeds? In werkelijkheid zal Cromwell zich dien morgen wat haastig geschooren hebben!

³⁾ Zal wel moeten zijn: vol en blozend, — te verwachten van een buitenman!

⁴⁾ Zie Schiller's Geschiede des Dreissigjährigen Kriegs, ed. Bellermann, pp. 305—6.

⁵⁾ Uniformen hadden ze in dien tijd nog niet; die voerde Lodewijk XIV pas in.

⁶⁾ Zoo werden de royalistische krijgers genoemd; de Puriteinen waren de „Rondkoppen“.

⁷⁾ Meer — heide.

⁸⁾ Ik spatieer. Wat kostelijke woorden van dezen Puriteinschen ijservreter!

⁹⁾ Men bedenke dat dit geen gewone soldaten waren, maar meerendeels hoeren en neringloeden, die hoove en zaak verlaten hadden, omdat ze vastelijk geloofden door God geroepen te zijn tot den strijd voor een heilige zaak!

¹⁰⁾ Men lette op de Oud-Testamenteel getinte taal.

¹¹⁾ Jean Jaurès, Geschiedenis der Fransche Revolutie, I 121.

wordt en de drieënigheid Gods wordt geprezen, valt niet te ontkennen, dat dit slechts schoone klanken zijn, waarin de diepte der bijzondere openbaring wordt gemist. Het is alles edel en onzegbaar schoon; maar het komt niet tot de heerlijkheid van den binnensten voorhof. Als echter Charles Boissevain na het eerste hooren van dit werk, terecht, schreef, herinnerd te zijn aan het „nieuwe lied“ uit de Openbaring van Johannes, — hoe schoon moet dan het gezang zijn, dat eenmaal zal worden aangeheven in de vernieuwing aller dingen! Bij de huivering, die menigmaal door u gaat als ge deze muziek beluistert, denkt ge ook daaraan. En ge zijt overtuigd, dat zelfs deze symphonie u eenmaal zal doen uitroepen: de helft is mij niet aangezegd. Maar ook deze kleinere helft te mogen hooren is een zieleweelde, waarvoor ge niet anders kunt doen dan uw God ootmoedig danken. Geven anderen Hem die eer niet, doe het zelf wel en erken den Schepper in Zijn gaven.

De M.

LITERATUUR EN KUNST.

Sprekende Portretten.

Een afzonderlijk soort van literatuur, dat meer de historische dan de aesthetische zijde der letterkunde betreft, is de personenbeschrijving, de bespreking van de beteekenis van toonaangevende mannen en vrouwen, de analyse van hun zielebeeld uit hun geschriften, de ontleding van hun karakter aan de hand van hun levensontwikkeling. We bezitten tal van zulke boeken over groote figuren, veelal in den vorm van interviews, samengesteld door Auteurs, die tot deze taak ten volle berekend zijn als Querido, Jan Veth, d'Oliveira, te Lintum e.d.

Dit genre is buitengewoon leerzaam en van groote cultuur-historische beteekenis. Het geeft voortreffelijk materiaal voor studie en verkrijkt evenzeer onze kennis als ons inzicht in de structuur van den tijd.

Nu verscheen kort geleden een nieuwe bijdrage tot dit soort, wel niet uitsluitend zich bepalend tot figuren, die op het terrein der literatuur beteekenis hebben, en algemeener van inhoud, maar toch belangwekkend genoeg, om in deze rubriek behandeld te worden: Sprekende Portretten van W. van Italie — van Embden¹⁾.

„Sprekende portretten“ is de samenvoeging van verschillende, eerder in de „Haagsche Post“ en de „Nieuwe Rotterdamse Courant“ verschenen, interviews met bekende mannen en vrouwen van dezen tijd. De titel van den bundel, die ook het opschrift was en is boven de afzonderlijke artikelen in de pers, is goed gekozen: de personen, wier fotografische afbeelding telkens wordt gegeven, vertellen van hun eigen leven en werk, daartoe door de Schrijfster, die bij hen op bezoek is, uitgenodigd. Uitgaande van de veronderstelling, dat de lezer weten zal, welke de beteekenis is van de per-

¹⁾ Uitgave van A. W. Sijthoff's Uitgevers-Maatsch., Leiden.

den strijd vóór vrijheid van godsdienst.

Maar eerst moest nog met den Koning worden afgerekend. Dit geschiedde in den slag bij Naseby in hetzelfde jaar 1645, waar Karel onherstelbaar geslagen werd en de overwinnaars zich zelfs meester konden maken van 's Konings papieren, uit welke zijn groote onbetrouwbaarheid bleek. Cromwell en zijn ruiters hadden ook hier weer den doorslag gegeven. De laatste bende royalisten van eenige beteekenis werd verstrooid in het voorjaar van 1646. „Julie heft je werk nu gedaan“, zei hun aanvoerder, Sir Jacob Astley, bitter tot de overwinnaars, „en kunt gaan spelemen, tenzij je het met elkaar aan den stok krijgt.“

Hij had wel juist gezien. Nadat Karel zich in 1646 onder bescherming der Schotten had gesteld en deze hem aan het Parlement uitgeleverd hadden, dachten de Presbyterianen vrij spel te hebben. Ze zouden den Koning hun voorwaarden dicteeren, de Presbyterianische Staatskerk nu voorgoed invoeren en aan het „sectarisme“ der Independenten een einde maken. Het Parlement nam in 1648 aan een „Ordonnantie voor de onderdrukking van Godslasteringen en Ketterijen“. Iedereen — zoo luidde deze verschrikkelijke wet — die loochent het leerstuk van de Drieënheid of van de Godheid van Christus, of dat de Bijbel Gods Woord is, of de opstanding van het lichaam, of een toekomstige oordeelsdag, — en voor den rechter weigert zijn ketterij af te zweren, „zal met den dood gestraft worden“. Iedereen, die verklaart, dat er een vagevuur is, dat beeldenvereering geoorloofd is, dat de kinderdoop ongeoorloofd is, dat de mensch van nature een vrije wil heeft om zich tot God te wenden; iedereen, die loochent de verplichting om den dag des Heeren te onderhouden of staande houdt, dat de Presbyterianische Kerkgeering anti-Christelijk of ongeoorloofd is; — al dezulken zullen bij weigering om hun dwalingen te herroepen, „maar de gevangenis verwezen worden“.

Tevergeefs had Cromwell herhaaldelijk tot verdraagzaamheid aangemaand. Zoo schrijft hij uit het leger na de bestorming van Bristol (de brief is gedateerd 14 Sept. 1645) aan den Voorzitter

sonen, die spreken, in welk opzicht ze uitmuntten en zich naam hebben gemaakt, heeft de bezoeker haar vragen zoo gesteld, dat de antwoorden een inzicht geven in de ontwikkeling van het leven en de karakters der sprekkenden, in den groei van datgene, dat hen beroemd heeft gemaakt.

In een voorwoord stelt de Schrijfster de waardij van zulke sprekende portretten in het licht. We hebben in den psychologischen roman „ten onluste toe“ genoten van „de fijnste ziele-mitafelingen“ van „semi-gefantaseerde modellen“, schepsele, „door 's schrijvers fantasie uit vele aardse gegevens gebouwd, met den neus van den één boven den mond van den ander“. Daarom is er te meer belangstelling voor, nu eens de „fysiek-levende modellen“ te zien, „waarvan de Schrijver alleen de contouren aangeven mag“, maar met wie de lezer, die bovendien op de foto's de beroemdheden als levend voor zich ziet, spreken kan, als mensch tot mensch. Dus zijn deze portretten psychologisch van groote waarde. Maar ook paedagogisch. Want, door den mensch geplaatst te zien in 't centrale punt, „uit wiens ganleg, wil, doorzettingsvermogen, geholpen, of althans niet geknot door de omstandigheden, het werk zich natuurlijk ontwikkelde“, wordt het den jongen of het meisje, die leest van „pogen en willen, vallen en opstaan, willen en vooruitgaan“ van de held in zijn jeugdijaren, duidelijk: „met inspanning van al mijn krachten, zal ik dat in mijn sfeer, misschien ook vermogen te bereiken“.

In dit licht dan zien we de portretten van de politieke leiders Jhr Mr A. F. de Savornin Lohman en Mr Sam van Houten, van de emancipatie-strijders, Mina Kruseman en Dr Aletta Jacobs, van de staatslieden Jhr Mr A. P. van Karnebeek, Mr P. W. A. Cort van der Linden, Prof. Mr J. Oppenheim, Prof. Mr D. Josephus Jitta, van den geleerde Prof. Dr H. Kamerlingh Onnes, den componist Bernard Zweers, den Engelschen staatsman Lord Robert Cecil, van Jane Addams, de energieke leidster van het New-Yorksche emigrantenhuis, Hull-House, van Dr Maria Montessori, de beroemde paedagoge, van Dr Johann Büttikofer, den directeur van de Rotterdamsche diergaarde, wiens leven is geweest een voorbeeld van „pogen en willen, vallen en opstaan, willen en vooruitgaan“. Een „In memoriam Louis Couperus“, mededeelingen bevattend van diens zuster, staat in de plaats van het sprekend portret, waarvan de grondlijnen reeds waren getrokken, toen Couperus stierf.

Interessante lectuur over belangrijke personen en hun werk, geschreven in voortreffelijken, afwisselenden stijl — noodig bij een opzet als deze — gekruid met pittige opmerkingen en fijn-rake zinnen, is dit boek van beteekenis, psychologisch en paedagogisch, en, maar ik meen, ook nationaal. Want de meeste portretten zijn van Nederlanders en hoe meer een volk zijn groote mannen en vrouwen kent, des te meer wordt het versterkt in het besef van eigen nationale kracht.

C. T.

van het Lagerhuis (en dus aan het Huis zelf); Presbyterianen, Independenten, allen hebben hier denzelfden geest van geloof en gebed; ze zijn het hier eens: jammer is het, dat het ook maar ergens elders anders is! Allen, die gelooven zijn werkelijk één, wat allerheerlijkst is. En van broeders verwachten we in geestelijke zaken geen dwang dan die van voorlichting en overreding“⁸⁾.

Het leger, onder leiding van Fairfax, Cromwell en diens schoonzoon Ireton, was al even verdraagzaam in zijn eischen aan den koning. Er moest vrijheid van geloof en eeredienst zijn voor iedereen. Alleen de Roomsche-Katholieken zouden zich aan zekere beperkende bepalingen te onderwerpen hebben, maar ook zij mochten niet gedwongen worden tot een eeredienst, die van de hunne afweek.

Maar noch het Parlement, noch de Koning luisterde naar de stem der verdraagzaamheid. De Koning loog en bedroog er maar op los en trachtte de Presbyterianen tegen de Independenten, de Independenten tegen de Presbyterianen, de Schotten tegen de Engelschen, de Ieren tegen de Schotten en Engelschen, uit te spelen.

Het geduld van het leger raakte uitgeput en ten slotte ook dat van Cromwell, die eerst het leger had tegengehouden. In een plechtigen bidstond werden soldaten⁹⁾ en generaals het er over eens, „dat het hun plicht was, als de Heere hen ooit in vrede zou wederbrengen“¹⁰⁾, Karel Stuart, dien man des bloeds, tot verantwoording te roepen voor het bloed, dat hij had vergoten en het kwaad, dat hij tot het uiterste gedaan had aan de zaak en het volk des Heeren in deze arme natie“.

En nadat Cromwell de Schotten, die nu Karel te hulp waren gesnel, bij Preston verpletterend geslagen had (1648), maakte het leger zich voorgoed meester van den Koning, en werd het Parlement op 8 Dec. 1648 „gezuiverd“ van de meeste Presbyterianen, zoodat, zooals het volk het op zijn ietwat platte maar zuinrije wijze uitdrukte, alleen de „hammetjes“ van het Lange Parlement overbleven („the Rump“, zeiden zij; wat wij in onze geschiedboeken door het nietszeggende en onjuiste,